

Arbeidsverhoudingen in een gefragmenteerd transactiemodel

A.F. VAN ZWEEDEN

De teruglopende betekenis van de vakbeweging in de laatste jaren is waarschijnlijk niet alleen toe te schrijven aan werkloosheid en recessie. Haar positie is ook verzwakt door de rigiditeit van het regeerakkoord dat weinig ruimte laat voor wijzigingen van de beleidskoers. Volgens een groot kenner van de arbeidsverhoudingen in het algemeen en van de vakbeweging in het bijzonder, W.H.J. Reynaerts, houdt het gedaalde maatschappelijke prestige ook verband met de traagheid waarmee de Nederlandse vakbeweging op de structurele economische veranderingen heeft gereageerd.

Hij schrijft in een bijdrage aan het onlangs verschenen rapport „Bespiegelingen over de toekomst van de sociale partners”, een uitgave van de Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek (OSA). Illustratief voor deze trage reactie acht hij het streven van delen van de vakbeweging naar maatschappijhervorming als „strategische keuze” op een moment dat de economische stagnatie al flink om zich heen greep. Deze strategische mistaxatie vervolgt vooral de FNV nog steeds, al was het maar omdat bij de tegenstrevers een blijvende argwaan is gewekt omtrent haar eigenlijke bedoelingen.

Natuurlijk, de vakbeweging is omgegaan. Ze heeft gekozen voor een gedecentraliseerd model voor het arbeidsvoorwaardenoverleg en voor wat vaak een zakelijke en realistische opstelling in dat overleg wordt genoemd. Ze heeft zich die keus laten opdringen door de werkgevers. In zijn bijdrage aan het OSA-rapport, die in het bijzonder over de ondernemersorganisaties handelt, formuleert R. de Boer dat in vrij ondubbelzinnige termen. Vaststellend dat de ondernemersorganisaties een veel hechter front zijn gaan vormen, vergelijkt hij ze met een alliantie die meer in de aanval dan in de verdediging is. Deze alliantie eist van de vakbeweging, dat ze meewerkt aan een decentraal ingevuld arbeidsvoorwaardenoverleg, dat tot grotere inkomensverschillen en meer flexibiliteit moet leiden.

Reynaerts vermoedt dat de door de economische crisis opgeroepen veranderingsprocessen in de arbeidsverhoudingen van duurzame aard zijn. Hij herinnert er aan dat nog in 1982 C.J. Vos in zijn proefschrift de stelling verdedigde, dat het arbeidsbeleid in ons land in de toekomst in doorsnee een gecentraliseerd karakter zou blijven dragen. Het is gebleken dat hij de

plank volledig heeft misgeslagen. De overheid heeft zich teruggetrokken uit de arena van de arbeidsvoorwaarden, althans in de marktsector.

Om de nieuwe arbeidsverhoudingen te typeren gebruikt hij een aan SER-voorzitter Quené ontleende term: transactiemodel. Naar zijn mening zijn onze arbeidsverhoudingen en arbeidsvoorwaardenvorming in de greep geraakt van het gefragmenteerde transactiemodel. De onderneming wordt de „smidse” van de nieuwe arbeidsverhoudingen. Zij behoeft zich daarmee niet uitsluitend geluk te wensen, want Reynaerts signaleert dat de ondernemers met hun preferentie voor een decentrale, gedifferentieerde loonvorming een brandhaard naar zich toe trekken, die eerder op hoger niveau werd geneutraliseerd.

De determinanten van het transactiemodel zijn geprofileerde, gedifferentieerde belangenbehartiging, contractuele, pragmatische regelgeving onder begeleiding van frequenter optredende arbeidsconflicten en onthouding van de overheid, zo voorspelt de Tilburgse hoogleraar in de leer van de arbeidsverhoudingen.

Zij visie wordt op belangrijke onderdelen onderschreven door prof. mr. W.J.P.M. Fase, die, zoals velen, het moment van de grote ommekeer legt bij de totstandkoming van het akkoord in de Stichting van de Arbeid op 24 november 1982. Toen werd de vrije arbeidsvoorwaardenvorming, in de zin van decentraal arbeidsvoorwaardenoverleg hersteld. Hierdoor werd de collectieve arbeidsovereenkomst tot het instrument gemaakt, waarmee sociale partners aan hun arbeidsvoorwaarden- en werkgelegenheidsbeleid gestalte zullen geven.

Fase legt ook een verband met het sociale-verzekeringsbeleid. In het licht van de recente voorstellen van het CNV om een belangrijk deel van de sociale zekerheid, namelijk de werknemersverzekeringen, uit handen van de overheid over te dragen aan de sociale partners, maakt hij daarover enkele interessante opmerkingen.

Basisfilosofie van de plannen van het kabinet voor wijziging van het stelsel van sociale zekerheid is dat een herverdeling van de verantwoordelijkheid van overheid en sociale partners tot stand dient te komen. De overheid draagt de verantwoordelijkheid voor een systeem dat ten minste het sociale minimum garandeert. Op sociale partners rust de verantwoordelijkheid voor aanvullende regelingen. Het zoge-

naamde bovenwettelijke deel behoort tot de arbeidsvoorwaarden, waarover cao-partijen vrij kunnen onderhandelen.

Volgens Fase levert dat voor de werkloosheidsuitkeringen toch niet te onderschatten problemen op. De uitkeringsduur wordt immers afhankelijk van leeftijd en arbeidsverleden en dus per definitie variabel. Dit maakt het voor cao-partijen onmogelijk een voor alle werknemers gelijke regeling te hebben. Fase signaleert een aantal bedenkelijke kanten aan een dergelijke ontwikkeling. Niet de minst bedenkelijke is dat er vanuit de sociale zekerheid een rem op de arbeidsmobiliteit ontstaat. Een werknemer die van baan verandert, wordt niet alleen met een pensioenbreuk geconfronteerd, maar ook met een sociale-zekerheidsbreuk.

Er is dus niet alles voor te zeggen dat de sociale zekerheid ook in de cao-onderhandelingen zal worden betrokken, althans voorzover de uniformiteit van de voorzieningen daardoor wordt aangetast. Dat kan overigens meevallen, omdat onder het transactiemodel marktverhoudingen ontstaan waarbij een zeker optimum tot stand kan komen. Fase wijst er althans op dat al te grote verschillen tussen de bedrijfstakken niet mogelijk zijn. De kwaliteit van het pakket arbeidsvoorwaarden, waaronder afspraken over sociale zekerheid, kan van onderneming tot onderneming niet te veel uiteen gaan lopen. Ondernemingen met minder goede pakketten zullen de room van de arbeidsmarkt geschept zien en kunnen op die markt nauwelijks met andere ondernemingen concurreren, zo stelt Fase vast.

In het OSA-rapport worden twee fundamentele ontwikkelingen gesignaleerd die inderdaad onomkeerbaar lijken. In de eerste plaats zullen de cao-partijen in een veel grotere vrijheid kunnen opereren, omdat zowel de invloed van de overheid als die van de overkoepelende organisaties is afgekald. In de tweede plaats is het cao-overleg verbroed. Het gaat niet alleen meer om lonen, maar ook om de ontwikkeling van de werkgelegenheid en om de sociale-zekerheidspositie. Het beslissingscentrum verplaatst zich van het centrale niveau naar de individuele onderneming. Volgens Fase is daarmee een inkomensbeleid van de overheid, dat aangrijpt bij de primaire inkomensvorming, onmogelijk geworden.

De kans op arbeidsconflicten is onder het transactiemodel van de arbeidsverhoudingen niet kleiner geworden, eerder groter. De implicaties van het gedecentraliseerde transactiemodel raken vooral de vakbeweging diep, zo constateert Reynaerts. In haar minder machtige positie zal zij meer dan voorheen naast het argument de actie als instrument hanteren. Haar operaties blijven evenwel voornamelijk defensief. Volgens Reynaerts zal zelfs een gewijzigde samenstelling van de regering de vakbeweging niet in staat stellen het verloren gegane terrein volledig te heroveren. Hij voorziet dan ook dat de werkgevers het spel zullen blijven maken. Wel verwacht hij dat hun interne discipline zal afnemen en dat vele ondernemingen op eigen kracht hun koers zullen bepalen.

A.F. van Zweeden